

Донченко Наталія Петрівна
заслужений діяч мистецтв України, професор
Київського національного університету
культури і мистецтв
donchenko.nata1@gmail.com;
Зайцева Ірина Євгеніївна
кандидат педагогічних наук, доцент
Київського національного університету
культури і мистецтв;
Татаренко Марина Геннадіївна
кандидат педагогічних наук, доцент
Київського національного університету
культури і мистецтв

"РОК-ОПЕРА": ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЖАНРУ

Метою є дослідження генези рок-опери як жанру, історичного аспекту даної видовищно-розважальної форми, визначення жанрових ознак рок-опери, стилістично-художніх особливостей окремих культових рок-вистав та їх впливу на аудиторію, зокрема сучасної української рок-опери "Біла ворона". **Методологія** полягає у застосуванні аналітичного, функціонального, порівняльного, мистецтвознавчого, системного методів дослідження рок-опери як одної з видовищно-розважальних форм, її витоків та значення у сучасному театральному просторі. **Наукова новизна** дослідження полягає у ствердженні, що домінантою постмодерністської сучасності стає "видовищцентризм", акцентування інтересу на музично-театральних жанрах, тому що структура художніх потреб глядацької аудиторії змістилась у бік видовищних мистецтв, зокрема такого жанру, як рок-опера. **Висновки.** Рок-опера – це синтетичне мистецтво, народжене поєднанням театру та естради, яке спирається на пісню; рок – це не просто музичний рух, це молодіжна культура, засіб спілкування молоді; обов'язкова участь техніки у процесі створення і реалізації твору формує "новий самоцінний тип естетичного переживання"; використання електронного інструментарію рок-музики перетворює рок-оперу в один з найвидовищніших і наймасовіших популярних сценічних жанрів, особливо серед молодіжної аудиторії; незважаючи на жанрову близькість рок-опери та мюзиклу, між ними існує суттєва різниця, яка розкривається в особливостях стилістичних атрибутів зазначених жанрів; подальша еволюція рок-опери відбувалася, з одного боку, по лінії театралізованих естрадних вистав, створених самими рок-колективами, а з іншого – по лінії створення вистав для музичних театрів.

Ключові слова: рок-жанр, рок-опера, рок-вистава, українська національна рок-опера.

Донченко Наталія Петрівна, заслуженный деятель искусств Украины, профессор Киевского национального университета культуры и искусств; Зайцева Ирина Евгеньевна, кандидат педагогических наук, доцент Киевского национального университета культуры и искусств; Татаренко Марина Геннадиевна, кандидат педагогических наук, доцент Киевского национального университета культуры и искусств

"Рок-опера": к вопросу становления и развития жанра

Целью работы является исследование генезиса рок-оперы как жанра, исторического аспекта данной зрелищно-развлекательной формы, определение жанровых признаков рок-оперы, стилистически-художественных особенностей отдельных культовых рок-спектаклей и их влияния на аудиторию, в частности современной рок-оперы "Белая ворона". **Методология** заключается в применении аналитического, функционального, сравнительного, искусствоведческого, системного методов исследования рок-оперы как одной из зрелищно-развлекательных форм, её истоков и значения в современном театральном пространстве. **Научная новизна** исследования заключается в утверждении, что доминантой постмодернистской современности является "зрелищцентризм", акцентирование интереса на музыкально-театральных жанрах, потому что структура художественных потребностей зрительской аудитории сместилась в сторону зрелищных искусств, в частности такого жанра, как "рок-опера". **Выводы.** Рок-опера – это синтетическое искусство, рожденное синтезом театра и эстрады, которое опирается на песню; рок – это не просто музыкальное движение, это молодежная культура, способ общения молодежи; обязательное участие техники в процессе создания и реализации произведения формирует "новый самоценный тип эстетического переживания"; использование электронного инструментария рок-музыки превращает рок-оперу в один из наиболее зрелищных и наиболее массовых популярных сценических жанров, особенно среди молодежной аудитории; несмотря на жанровую близость рок-оперы и мюзикла, между ними существует заметная разница, которая раскрывается в особенностях стилистических атрибутов обозначенных жанров; дальнейшая эволюция рок-оперы происходила, с одной стороны, по линии театрализованных эстрадных представлений, созданных самими рок-коллективами, а с другой – по линии создания спектаклей для музыкальных театров.

Ключевые слова: рок-жанр, рок-опера, рок-спектакль, украинская национальная рок-опера.

Donchenko Natalia, Honored Artist of Ukraine, Professor of Kyiv National University of Culture and Arts; Zaitseva Iryna, Candidate of pedagogic sciences, Associate Professor of Kyiv National University of Culture and Arts; Tatarenko Maryna, Candidate of pedagogic sciences, Associate Professor of Kyiv National University of Culture and Arts

"Rock opera": the question of formation and development of the genre

The purpose of the work is to study the genesis of the rock opera as a genre, historical aspect of this spectacular-entertaining form, definition of genre features of rock opera, and stylistic and artistic peculiarities of certain

iconic rock performances and their impact on the audience, in particular, the contemporary Ukrainian rock opera "White Crow". The **methodology** consists in the application of analytical, functional, comparative, art criticism, and systematic methods of research of rock opera as one of the spectacular-entertaining forms, its origins and meanings in the modern theatrical space. The **scientific novelty** of the research lies in the fact that it asserts that the dominating idea of the post-modernist contemporaneity is "showcentrism", the emphasis of the interest on the musical and theatrical genres, because the structure of the audience's artistic needs has shifted towards spectacular arts, in particular such genre as rock opera. **Conclusions.** Rock opera is a synthetic art, born thanks to a mix of theater and pop music based on a song. Rock is not just a musical movement, it is a youth culture, a means of communication among young people, the obligatory participation of technology in the process of creation and implementation of the work forms a "new self-value type of aesthetic experience". Use of electronic instruments of rock music transforms rock opera into one of the most spectacular and most widespread popular stage genres, especially among young people; despite the genre proximity of the rock opera and the musical, there is a significant difference between them revealed in the peculiarities of the stylistic attributes of these genres; the further evolution of rock opera was taking place, on the one hand, through theatrical pop performances created by the rock collectives themselves, and on the other hand, through the creation of performances for musical theaters.

Keywords: rock genre, rock opera, rock performance, Ukrainian national rock opera.

Серед сучасних музично-драматичних жанрів рок-опері належить важливе місце. Серед західних і російських дослідників відомо багато імен, які досліджують мюзикли і рок-опери, а саме: Ф. Річ, М. Етінгер, М. Волш, Л. Фенк, Д.М. Флінн, М. Ханіш, А. Арбазіно, С. Бушуєва, В. Конен, Е. Кампус, Т. Кудінова, М. Боброва, А. Сахарова, А. Сисоєва, В. Ткаченко, С. Андрущенко та інші. Українські композитори, режисери, лібретисти, актори-вокалісти, критики час від часу розглядають у різних виданнях окремі питання, пов'язані з художніми особливостями жанру, сучасним станом музичного театру тощо. Проте фундаментальних наукових досліджень на ці теми у вітчизняному театрознавстві і музикознавстві не так багато. Серед останніх досліджень вітчизняних науковців необхідно назвати працю І. Палкіної, присвячену проблемі жанроутворення у рок-мистецтві: міжвидовим та внутрішньовидовим взаємодіям [7]; дослідження А. Комлікової – про традиції та аспекти розвитку української рок-опери [4]; С. Манько – про мюзикл і рок-оперу в українському соціокультурному просторі [6]; В.Шпаковської – про питання інтерпретації історичної теми у жанрі сучасного музично-драматичного театру "рок-опера"[10].

Актуальність теми дослідження. Рок-опера останніми десятиліттями набуває популярності завдяки успішним рок-виставам і є одним з найвидовищніших сценічних жанрів ХХІ століття.

Мета роботи – дослідження ґенези рок-опери як жанру, історичного аспекту даної видовищно-розважальної форми, визначення жанрових ознак рок-опери, стилістично-художніх особливостей окремих культових рок-вистав та їх впливу на аудиторію, зокрема сучасної української рок-опери "Біла ворона".

Виклад основного матеріалу. Рок-опера – це мистецтво, народжене поєднанням театру та естради, яке спирається на масовий популярний жанр – пісню. Рок – це не просто музичний рух, це молодіжна культура, засіб спілкування молоді, дзеркало суспільства. Організм, що зростає, на думку вчених-фізіологів, має потребу у витрачанні енергії, у розкритості, в емоційній віддачі. Саме рок надає можливість молоді випустити свою енергію. У 1960-і роки відбулася велика молодіжна революція, передвісником якої був перший грандіозний рок-фестиваль, проведений 15 серпня 1969 року в Вудстоці. Від початку рок створювався як засіб самовираження молоді, бунт, протест, заперечення та перегляд моральних і матеріальних цінностей суспільства. Протягом свого існування рок ускладнювався як у технічному, так і художньому аспектах. В ньому використовують елементи джазу, фольклору, класичної музики, сучасні комбінації з атональною музикою. Мабуть це і стало основною причиною виникнення великої кількості різновидів і напрямків рок-музики. На наш погляд, цей факт є цілком логічним, бо сам жанр народився завдяки поєднанню різних стилів, а коріння року у народній музиці, блюзі, джазі.

Рок-жанр надзвичайно синтетичний. Кожна його композиція складається як мінімум з трьох видів мистецтва чи його елементів – це поезія, музика, театр. Але потенційно в процесі творчого втілення він переростає у видовище, в якому задіяно, на думку фахівців, набагато більше елементів.

Феномен року репрезентує актуальну проблему людини і техніки в культурі ХХ–ХХІ століття. "Техніка приймає участь у процесі створення і реалізації твору, що породжує свого роду протиріччя. З одного боку, технічне тиражування "руйнує ауру твору", а з іншого боку, використання техніки створює так звану "концертну sd ауру" – обов'язковий атрибут естетики рок-дійства. Таким чином формується "новий самоцінний тип естетичного переживання"[2, 13].

Однією з характерних рис рок-музики кінця 60-х років була її здатність до збагачення самими різними музичними культурами, їхнього переосмислення і створення нового на цій основі. Поява нового музичного жанру, що одержав назву рок-опера, є підтвердженням інтересу року до різних цільних стилів і форм. Синтез рок-музики і драматургії був неминучим, оскільки всі попередні стилі рок-музики вже включили в себе якісь елементи театралізації, великоформатності, концептуальності, тобто всього того, що з'явилося в рок-опері. "Музичній драматургії рок-опери властиві замкнуті номери (арія, монолог, хор) у поєднанні з лейтмотивністю. У ній використовуються розмовні діалоги, танцювальні епізоди зі специфічною пластикою, ексцентричні прийоми звукоформування і світлотехніки. На рок-опері позначається вплив різних жанрів сучасного мистецтва. Вона існує як на сценічному майданчику, так і у вигляді сольної платівки виконавця або групи, де окремі композиції об'єднуються єдиним сюжетом і (або) наскрізним інтонаційно- тематичним розвитком"[9, 468].

Подальша еволюція цього жанру відбувалася, з одного боку, по лінії театралізованих естрадних вистав, створених самими рок-колективами, а з іншого – по лінії створення вистав для музичних театрів. Одні з них не претендували на складність режисерського рішення, були розраховані на невелику кількість виконавців (чотири – п'ять), насичені музичним матеріалом: увертюрами, аріями, монологами, інструментальними композиціями. Другі наближалися до традиційних опер з великою кількістю дійових осіб, з масштабними масовими сценами та складною драматургією.

"Рок-оперу називають "сестрою" мюзиклу, одного з найпопулярніших музично-драматичних жанрів. Незважаючи на жанрову близькість рок-опери та мюзиклу, між ними існує суттєва різниця. Якщо в мюзиклі всі музичні номери, від вокального співу до ритмізованої мови, об'єднані спільним малюнком, злиті, що дозволяє зосередженню уваги на переживаннях однієї діючої особи. Присутність супергероя, масштабність, літературна основа – античний міф, біблійні оповіді, відома притча, казка – все це стилістичні атрибути рок-опери. В подачі вже знайомого матеріалу повинен спрацювати ефект несподіваності, тобто сюжет будь-якої давнини втілений по-сучасному" [8, 26].

Перші експерименти з рок-оперою були не зовсім вдалі. В процесі формування цього жанру однією з перших стала англійська група "Yes", що створила в 1967 році першу рок-оперу "Квітова людина" на тему світоглядних орієнтирів і цінностей комуни хіпі. В той час ще одна англійська група "Pretty Things" записала свій варіант рок-опери під назвою "Сум Сан-Франциско", також присвячену руху хіпі. Необхідно зауважити, що саме ця тема була основним матеріалом для написання усіх ранніх рок-опер. Не відставала від своїх колег і популярна англійська група "Кінкс". Вона видала кілька класичних концептуальних альбомів (наприклад, "В шоу бізнесі кожен зірка"), які можна розглядати як рок-опери.

Наступним етапом у створенні рок-опери була американська рок-опера "Волосся" на музику Голта Макдермота, лібрето Джерома Ренні та Джеймса Радо. Прем'єра відбулася в 1967 році у "Публік-Тієтр", Нью-Йорк, перетворившись на справжню сенсацію. Це була перша рок-опера, яку поставили театри Бродвею. Їй судилась довга і щаслива сценічна доля. Історія покоління хіпі, дітей-квітів, які прагнули кохання, миру, свободи, а вимушені були гинути в безглуздій війні у В'єтнамі, користувалася незмінним успіхом. Девіз дітей-квітів "Займайтеся коханням, а не війною!", їхні почуття та переживання знайшли відгук в багаточисленній аудиторії. Зазначимо, що світовій популярності рок-опери також сприяла її екранізація в 70-і роки відомим американським режисером Мілошем Форманом. Розповідаючи про проблеми, породжені війною у В'єтнамі, про піднесені ідеали хіпі, які виявилися безсилими перед реальним життям, режисер взяв з фабули рок-опери тільки схему, проте музику Г. Макдермота залишив незмінною. Мілош Форман прагнув створити на екрані повний портрет американської музики і танці мовби народжуються самою дією, а реалістична природа кіно не вступає у протиріччя з її умовністю. Таким чином фільм М. Формана, на думку дослідників, показав нові можливості цього жанру.

1970 року відома англійська група "Who" під керівництвом її лідера, талановитого гітариста Пітера Таунсенда, створила рок-оперу "Томмі", яка, ставши справжньою художньою подією, отримала також світове визнання. Автором лібрето і музики був П. Таунсенд. "Томмі" – це символічна розповідь про місію року в нашому світі. Протягом своєї історії рок розкриває вічну дилему батьків та дітей. На початку 60-х формується молоде покоління, батьки якого боролися за мир, спокій, але принесли з собою страх перед атомною війною, відмову від ідеалів рівності та справедливості в ім'я добробуту і успіху. Тому діти кинули виклик моральним і політичним засадам післявоєнного світу. Ці настрої знайшли відображення у їхніх музичних пристрастях. Головний герой опери – хлопчик Томмі, який живе у воєнний час. Його батько іде на війну й гине, а мати заводить собі коханців. Одного разу він бачить все на власні очі і переживає найсильніший шок, під впливом якого втрачає можливість чути, говорити і бачити. Таким він і росте. Хлопчик дорослішає. Потрапляє до шахрая, який навчає його мистецтву гри в пінбол. Завдяки надзвичайно чутливим пальцям Томмі стає чемпіоном і виграє усі призи. Нарешті, панацеєю від його хвороби стає кохання. Відчуваючи надзвичайний емоційний підйом, герой знов починає бачити, чути і стає зіркою року. Головні роль Томмі і на оригінальній платівці, і в фільмі, знятому у 1975 році режисером Кеном Расселом, переконливо зіграв соліст групи "Ху" Роджер Долтрі. Його партнерами були такі зірки як: Елтон Джон, Тіна Тернер, Ерік Клептон, Джек Ніколсон та інші. Виконавиця ролі матері Томмі, актриса Енн-Маргарет, отримала "Оскара" від американської Академії кіномистецтва. Фільм К. Рассела був приголомшливим, гострим, а часом ірреальним видовищем, що надзвичайно виразно відтіняло майстерність оперного виконання. Отже, можна з впевненістю стверджувати, що рок-опера "Томмі" мала карколомний успіх, показавши світу нові грані року, здатного створювати такі музично-драматургічні твори, які традиційно вважалися вотчиною академічної музики. В 1993 року рок-опера "Томмі" знову була поставлена на Бродвеї і отримала декілька премій "Тоні".

Піт Таунсенд на початку 70-х років став автором ще однієї рок-опери під назвою "Куадрофенія". Як зрозуміти цю назву? В жодному словнику немає такого слова. Один з відомих сучасних композиторів, автор рок-опер Олександр Журбін, пояснює цю назву як стан, стан трансу, кайфу, екстазу, захоплення і таке інше [3, 211]. Він вважає, що в ній є і натяк на шизофренію: головний герой Джиммі, безумовно, хворий, страждає психічними відхиленнями, роздвоєнням особистості. Душа Джиммі ніби розпалася на шматочки, і кожен з чотирьох виконавців опери ототожнює собою "четвертинку" душі

цього юнака [3, 212]. Сам П. Таунсенд так характеризує свій твір: "Це історія моїх однолітків, які йшли марширувати проти бомб і в наступну мить вливали у свій мозок ЛСД. Це – історія парадоксів цілого покоління" [211–212]. Близькі, оточення не розуміють Джиммі; суспільство не дає йому шанс реалізувати себе; навіть кумир, якому поклонявся, тепер прислужується у готелі. Отже, герою в житті залишаються наркотики, а потім самогубство, проте Джиммі рятує кохання. В історії про Джиммі не має крапки, фінал залишає глядачів у роздумах про подальшу долю юнака. Ця рок-опера у виконанні П. Таунсенда і його групи "Той самий" у 70-і рр. була зіграна 32 рази під час турне Європою та Америкою, вийшла платівка, а в 1979 році був знятий фільм. Майже через тридцять років її знову побачили глядачі Великобританії та США. "Куадрофенія", улюблений твір П. Таунсенда, сьогодні знайома і сучасному поколінню рок-фанів.

На початку 70-х років в історії рок-опери розпочалася нова сторінка, пов'язана з творчістю все-світньо відомого дуету – лібретиста Тіма Райса і композитора Ендрю Ллойда Уеббера. В 1971 року вони випустили свою першу рок-оперу "Йосип і його дивовижний кольоровий плащ сновидінь". Митці-початківці спробували викласти мовою рок-музики відому біблійну історію про Йосипа. Проте творчий продукт Т. Райса і Е. Л. Уеббера, на жаль, залишився не поміченим ні слухачами, ні продюсерами. Платівка із записом рок-опери була розпродана тиражем біля 150 екземплярів і потерпіла повний крах. Однак, незважаючи на невдачу, молоді автори продовжували працювати у жанрі рок-опери. На цей раз вони обрали євангельський сюжет про життя, страждання, смерть і воскресіння Ісуса Христа. Результатом їхнього творчого пошуку став широковідомий "Ісус Христос – Суперзірка". Тема наступного твору була продиктована самою реальністю: початок 70-х років – час "Бітлз" та хіпі. Ключовими поняттями для цього молодіжного середовища були ідеї християнського віровчення про загальну любов, прощення, ненасилля, свободу. Тому образ Христа став для них культовим.

В основі музичної драматургії "Ісуса" – рокова композиція. Проте в звучанні електроінструментів проглядає зв'язок з класичною музикою попередніх епох: прийоми та форми барочної музики, а також елементи блюзу і кантрі, які органічно увійшли в загальну композицію твору.

Після блискучої бродвейської прем'єри на екрани світу вийшов однойменний фільм, в якому головні ролі виконали Тед Нілі (Ісус), Карл Андерсон (Іуда), Івонн Елліман (Магдалина). І в наш час це одна з найпопулярніших світових рок-опер, яка з успіхом йде у багатьох театрах світу. Так, наприклад, у Росії вона понад шістьнадцять років лунала зі сцени Державного Академічного театру імені Мосради. Постановку здійснив режисер, народний артист Росії Павло Хомський, сценографія – Бориса Бланка, режисер з пластики – Фелікс Іванов, музичний керівник – Олександр Чевський. Ця вистава привернула увагу як глядачів, так і критиків своєю рідним поєднанням жанру рок-опери з традиціями російської театральної школи. Вистава є потужним громадянським висловлюванням, яке і для сучасної аудиторії не втратило своєї видовищності та значущості.

Ще одна російськомовна версія "Ісус Христос – Суперзірка" з'явилася на сцені Санкт-Петербурзького державного театру "Рок-опера", відкриття якого відбулося у 1989 році. Вистава отримала церковне благословення і була присвячена 1000-літтю Православної Церкви. Вона відрізняється високим художнім рівнем літературного перекладу. Рок-опера у виконанні петербурзького колективу мала великий успіх не тільки у російського глядача. В 1991 році петербурзький колектив брав участь в круїзі "250 років Російській Америці", під час якого американський глядач високо оцінив художній рівень зарубіжних виконавців цього твору. Успіх його був не випадковим, бо головним художнім здобутком трупи на чолі з Володимиром Подгородинським є високопрофесійний вокал – "штучність" кожного голосу та постановочний дизайн, що поєднує як ефективність відеоряду, так й технічну злагодженість.

Якщо звернутися до історії рок-опери на радянській сцені, то необхідно згадати славнозвісну виставу "Орфей та Евридіка" композитора О. Журбіна і драматурга Ю. Димитріна, прем'єра якої відбулася в 1975 році на сцені оперної студії Ленінградської державної консерваторії. Ця перша радянська рок-опера йшла у виконанні популярного на той час вокально-інструментального ансамблю "Співучі гітари". В основу твору покладені принципи "зонгової" драматургії Бертольда Брехта. Хорові зонги безпосередньо не зв'язані з сюжетом, але вони розкривають основні ідеї твору, який за жанром є ліричною трагедією. Всі виконавці прекрасно відчують цей жанр, передусім завдяки режисерському рішенню Марка Розовського, яке дає можливість повною мірою розкрити акторські здібності солістів. Ансамбль "Співаючі гітари", знаходячись на сцені, також бере участь у дії, розкриваючи себе в новому жанрі рок-опери. Головні партії виконували молоді співаки Ірина Понаровська та Альберт Асадулін з унікальними для естради вокальними даними. Чималу роль у виставі відіграє і звучання симфонічного оркестру під керуванням Анатолія Бадхіна. Вистава мала триумфальний успіх як у Радянському Союзі, так і за кордоном. "Орфей та Евридіка" – унікальний здобуток – пройшла більш ніж 2000 разів, заклавши початок новому напрямку у російському музичному театрі. Деякі дослідники вважали цей твір "контраргументом" бродвейському "Ісусу Христу – Суперзірці".

У 1999 р. на сцені Санкт-Петербурзького театру "Рок-опера" відбулася прем'єра нової постановки легендарного "Орфея", яка дала йому нове звучання. Головною темою, надзвичайно актуальною для нашого сьогодення, є випробування славою. Режисер-постановник В. Подгородинський, на відміну від першої вистави, де Орфей повертався до Евридіки, у новій версії Орфея залишає з Фортуною – визнання, успіх, слава, поклоніння – ось шлях митця-зірки. Пластичну концепцію вистави, в якій

танець, пластика, акробатика поєднані в незабутню видовищну мозаїку, створив відомий пітерський хореограф О. Кукін. Сценографію розробила Алла Кожевнікова, яка була автором художнього рішення першої вистави, і через 25 років знову знайшла блискуче вирішення цього твору. Сучасна опера "Орфей і Евридіка" – шоу, в якому все талановито, професійно, вражає.

Повертаючись до історії радянської рок-опери, доречно згадати яскравий твір композитора В. Рєзника та поетеси Л. Воропаєвої "Робінзон Крузо" у виконанні музичного колективу з Риги "Еоліка". Цілісне, динамічне видовище розкривало незвичайні вокальні та акторські здібності всіх виконавців. Інструментальні композиції з відчутною музичною іронією, вірші, що легко запам'ятовуються, створювали дотепну комічну атмосферу. Контраст між сучасними ритмами і відомими літературними героями пробуджував глядацьку увагу та асоціативне мислення, даруючи не тільки гедоністичний ефект, а й здатність до співтворчості.

У 80-ті роки один з найбільш плідних радянських композиторів, працюючих для музичного театру, Олександр Колкер, поєднавши рок-оперу і мюзикл, створив рок-мюзикл "Овід" за однойменним романом Л. Войнич. Цей твір довів, що поєднання елементів рок-опери і мюзиклу художньо виправдане. В рок-опері музичні номери – статичні, що дозволяє зосередити увагу на внутрішньому стані дійових осіб. В мюзиклі музичні номери створюють безперервну дію, тому що вони є складовою загального, ритмічного малюнку.

Прем'єра "Оводу" відбулася на сцені не музичного, а драматичного колективу – Ленінградського театру імені Ленінського комсомолу, що дозволило драматичним акторам випробувати себе у великій музичній формі. Робота в рок-мюзиклі стала прекрасною можливістю проявити в повну силу свою професійну універсальність. Важливе місце у виставі займала музика. На відміну від світлої туги прекрасних і піднесених музично-симфонічних композицій Д. Шостаковича, написаних до однойменного фільму, О. Колкер створює тривожне звучання оркестру і хору. Останньому належить провідна роль, хор виступає як авторський коментар до всього, що відбувається на сцені. Рок-мюзикл "Овід" з захопленням сприймала глядацька аудиторія, а випуск платівки з цим твором значно збільшив кількість шанувальників даного жанру.

Нова сторінка в історії рок-вистави пов'язана з іменем відомого російського композитора Олексія Рибникова. 1976 року він пише рок-оперу "Зірка і смерть Хоакіна Мур'єти" (лібрето П. Грушко за творами Пабло Неруди), яка з великим успіхом йде на кону Московського театру "Ленком" в постановці художнього керівника театру, народного артиста Росії Марка Захарова. Репертуарна політика цього колективу спрямована передусім на молодіжну аудиторію. Тому естетика рок-вистави сприймалася залом з величезним захопленням, а молоді актори – роль Хоакіна виконував актор-початківець Олександр Абдулов, – як і досвідчені майстри сцени, виглядали дуже органічно в новому для них жанрі. Пізніше вийде платівка з записом цієї рок-опери і буде знятий художній фільм з іншими виконавцями.

1981 року репертуар "Ленкому" поповнює ще одна рок-вистава, яка і сьогодні, 36 років потому, не сходить зі його сцени і має міжнародне визнання. Це – легендарна рок-опера "Юнона і Авось" за поемою Андрія Вознесенського, музика О. Рибникова, режисер М. Захаров. Композитор О. Рибников, учень класика ХХ сторіччя Арама Хачатуряна, багато працював в жанрах симфонічної та камерної музики. В рок-опері талановито поєднав прийоми та естетику музики серйозної, класичної і сучасної, майстерно використавши закони музичної драматургії та глядацького сприйняття. Артистизм та свобода з якими драматичні актори орієнтуються в складній партитурі опери – вражають. Актори та професійні музиканти, співаки ансамблю театру "Рок-Ательє" під керівництвом Кріса Кельмі стали співтворцями, музика і спів звучать вживу. Складність музичного мислення О. Рибникова не відштовхнула драматичний колектив, який переконався, що складність ця – "форма природного вираження краси". Колоритні образи російського мандрівника графа Миколи Резанова, молоді красуні Кончіти, доньки іспанського губернатора, інших дійових осіб протягом багатьох років створювали кращі актори ленкомівської трупи. Першими виконавцями Резанова та Кончіти були Микола Караченцов та Олена Шаніна. Відсутність сильного поставленого голосу компенсувалася почуттям, тим нервовим струмом, що переповнювали ество цих акторів. Їхня гра – це віддача всього, на що здатний організм, голосові зв'язки, серце. Однією з найкращих сцен за їх участю став танцювальний дует – любовне адажіо, у постановці всесвітньо відомого балетного танцюриста Володимира Васильєва, запрошеного хореографом-постановником "Юнона і Авось". Вистава дарує "храмове почуття", пронизує самовідданою духовністю. Поема А. Вознесенського у поєднанні з музичним твором О. Рибникова, з оригінальною та винахідливою сценографією Олега Шейнциса, в постановці Марка Захарова перетворилася у видовище з притаманною тільки йому поетичною умовністю, метафоричністю, багатогранністю.

В українському театрі жанр рок-опера розвивається у 80-90 роки ХХ сторіччя. Перші рок-опери за російськомовним лібрето створили композитори Є. Лапейко ("Дівчина і Смерть", 1978) і Л. Волох ("Аеліта", 1979). Одним з корифеїв цього жанру є композитор Сергій Бедусенко. Для нього "еталоном в жанрі рок-опери є "Ісус Христос – Суперзірка" Ендрю Ллойда Уеббера, а в колишньому СРСР – "Юнона і Авось" О. Рибникова" [1, 8]. На думку композитора, ці твори хоча "...докорінно різняться між собою музичною природою, ...відповідають головному – поняттю великої форми" [1, 8]. "Рок-опера" як жанр передбачає вміння створювати наскрізну музичну драматургію, знання оркестрових стилів і природи всіх музичних інструментів, володіння синтезом симфонічного та пісенного стилів тощо [1, 8].

С. Бедусенко став автором перших національних рок-опер – "Енеїди" (1985), "Суду" (1988), талановито розкрив в цих творах вище зазначені художні якості нового для українського глядача жанру.

Славнозвісна "Енеїда", за однойменною поемою Івана Котляревського, на довгі роки стала візитною карткою не тільки прославленого колективу Київського Національного театру ім. Івана Франка, а й всього українського театру. Прем'єра її відбулася 1986 року. Авторами інсценізації твору Котляревського були поет І. Драч та сам режисер-постановник, художній керівник франківців – Сергій Данченко. Композитор назвав "Енеїду" "бурлеск-оперою" (італ. *Burlesca* – жарт), цей жанр підкреслював комізм вистави і передавав дух поеми класика (на той час сам термін "рок" сприймався керівним апаратом країни як прояв ворожої західної культури). "Енеїда" – поліфонічна вистава (поезія, вокал, хореографія), просякнута гумором як складовою українського характеру, запам'ятовувалася сміливим поєднанням сучасних рок-ритмів і національних народних мотивів. Цю роботу композитора з її розмаїттям новаторських прийомів назвали відповіддю метру світової рок-опери Е. Л. Уебберу. Актори співали наживу з мікрофонами під супровід інструментального ансамблю. Український епос відтворювала сценографія А. Чечика і костюми М. Глейзера, фехтувальні бої у постановці В. Абазуполо і хореографія Б. Каменьковича. Зоровим образом вистави стала одна з центральних сцен – козацький танок з шаблями, в якому втілилися ментальні риси українців. Акторський склад "Енеїди" – Б. Ступка, А. Хостікоєв, Б. Бенюк, Н. Сумська, Н. Лотоцька та інші франківці проявили себе майстрами універсального акторського рівня, довівши глядачам багатьох європейських країн: український театр має власне творче обличчя. За 18 років рок-опера витримала 320 вистав при аншлагах. Було випущено аудіокасети з її записом у виконанні зірок української естради, а 2002 року вийшов CD.

1989 року з'явилася ще одна помітна робота в жанрі вітчизняної рок-опери – вистава "Суд" на музику С. Бідусенка, за поемою Б. Олійника "Сім", лібрето та постановка В. Кушпета в Київському театрі естради. Поема, присвячена чорнобильцям, підкорювала своєю публіцистичністю, громадянською позицією. Актуальна тема знайшла втілення в цікавому художньому вирішенні, де сім картин створювали сценічну мозаїку, героями якої були Поет, тотальне зло, боротьба, вічність. У рок-опері переплелися лірика і рок-вакханалія, веснянка і музична тема чорнобильської "мертвої зони", забарвлена у холодний – "ірреальний" – колорит, позбавлений життєвої енергії. "Суд" С. Бедусенка, впливаючи всіма виразними засобами синтетичного жанру, доносив до глядача потужний моральний імпульс.

1993 р. Бедусенко створює оперу-балет "Адам і Єва" у стилі "рок-модерн" – унікальний синтез мистецтв. Переосмисливши різні релігійні і філософські вчення, композитор став й автором лібрето і п'єси, втіливши оригінальну концепцію вічної боротьби Добра і Зла.

Творчі пошуки у написанні рок-опери продовжили вітчизняні автори – композитор Геннадій Тарченко та поет і композитор Ігор Рибчинський. Прем'єра рок-опери "Біла ворона" (музика Г. Татарченка, слова І. Рибчинського) у постановці Народного артиста України Сергія Данченка, яка відбулася у 1990 році також на сцені Національного театру ім. Франка стала художньою подією у вітчизняному театрі. Це незабутнє видовище – гімн свободі людського духу. Вистава сповнена драматизму, атмосфери якого створювали талановита акторська гра та виразний вокал Наталі Сумської у ролі Жанни Д'арк, Анатолія Хостікоєва у ролі її коханого Жульєна, яскрава музична драматургія, оригінальне образне сценографічне рішення художників М. Гейзера та М. Кужелева. Емоційною кульмінацією став політ "білої ворони" – Орлеанської діви, розп'ятої на довгих пасах, над натовпом, крізь полум'я смертного вогнища у вічність. Універсалізм – основна вимога до акторського ансамблю, без якого глядачеві неможливо розкрити синтетичну природу рок-опери чи мюзиклу. Н. Сумська, А. Хостікоєв, Б. Бенюк – виконавці головних ролей у виставі С. Данченка, як і учасники масових сцен, проявили себе універсальними акторами, здатними працювати на високому професійному рівні у складній естетиці рок-оперної вистави. У їх виконанні органічно, невимушено відбувався перехід від драматичних діалогів до співу і хореографічно-пластичних мініатюр. Природність існування акторів у стилістиці рок-опери продемонструвала наявність вітчизняних мистецьких талантів і їх готовність до роботи в цьому популярному жанрі. Про що свідчать успішні гастролі "Білої ворони" у Польщі, Австрії, Німеччині та багатьох інших країнах. Рок-опера "Біла ворона" не втратила актуальності й в XXI ст. В день річниці Незалежності України 24 серпня 2005 року на кону Національного театру російської драми ім. Лесі Українки відбулося її друге народження, здійснене театральною компанією "Бенюк і Хостікоєв". Режисер-постановник А. Хостікоєв, продюсери цього антрепризового проекту – Г. Загорій, Б. Бенюк, М. Гринишин.

Справжнім відкриттям нової "Білої ворони" стали молоді виконавці Жанни і Жульєна – співачка Юлія Вдовенко та актор Ігор Рубашкін. Обидва розкривають складні образи своїх героїв з великою емоційністю, талановито втілюючи їх характери. Ю. Вдовенко і І. Рубашкін, незважаючи на свій вік, мають неабиякий драматичний потенціал, майстерні вокальні дані, високу пластичну культуру і сценічну харизму. Мабуть тому, ця обдарована молодь, завоювала увагу і глядацької аудиторії, і колег митців, і критиків. Один з кращих у виставі – фінальний дует Жани і Ката, якому доручили стратити "білу ворону". Заворожуючи своїм трагізмом, сцена, побудована на вальсообразному ритмі – Кат з батогом і приречена Жанна, якій не вирватися з полону безжалісного танцю помсти, не звільнитися із жорстоких "обійм" батога. Раптом Кат зриває з обличчя маску і Жанна впізнає в ньому свого колишнього нареченого. Жульєн не вміє пробачати. Зруйновані його надії на щастя, загублене життя, а тому – він Катмесник. Ключовий епізод – смерть Жанни – Ю.Вдовенко "проживала", вражаючи пронизливою траге-

дійно-просвітленою інтонацією. Покази оновленої версії "Білої ворони" з успіхом пройшли в Івано-Франківську, Львові та інших містах України. Глядацьку аудиторію сьогодні приваблює можливість побачити одну з перших українських рок-опер, що дозволяє безпосередньо залучитися до цього жанру, познайомитися з його колосальним енергетичним потенціалом та щирістю "живого" виконання.

На тлі політичних і суспільних процесів, які відбуваються в Україні, рок-опера "Біла ворона" – один з найпотужніших засобів патріотичного виховання, пробудження національної свідомості. У фіналі актори виходять на сцену у сучасному одязі – глядачі і митці – єдине ціле – український народ. Весь зал встає і разом з акторами співає головний хіт "Свободу". Впевнені, що у кожного в залі пробуджується почуття національної гідності і єдності. В українських реаліях недавньої Помаранчевої революції "Свобода" лунала у виконанні народної артистки України Наталії Сумської, славної Жанни Д'Арк.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо: "Біла ворона" в постановці С. Данченка 11 років не сходила зі сцени Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка, заслужено ставши класикою сучасного українського театру. Оновлена версія рок-опери А. Хостікоєва актуальна, сповнена драматизму, атмосферу якого створювали талановита акторська гра, виразний вокал, цікава сучасна хореографія, оновлене аранжування та образне сценографічне рішення з новітніми комп'ютерними технологіями. Вистава відповідає європейським стандартам, демонструє потужний мистецький потенціал, передусім акторський універсалізм, необхідний для роботи в цьому синтетичному жанрі.

Протягом незалежності нашої країни вітчизняний театр поповнився українськими рок-операми композиторів Г. Татарченка "Містер Сковорода" (1994), С. Бедусенка "Ярослав Мудрий" (2002), І. Поклада "Ірод" (2011), Л. Волоха "Лісова пісня" (2012), Н. Любинця, О. Охріменка "Міф" (2014), на російськомовні лібрето написані рок-опери "Ромео і Джульєтта" (2003), "Нитка Аріадни" (2013) Є. Лапейка, "Розп'ята юність" Ю. Дерського та інші, а відомий співак і композитор І. Демарін, який живе і працює за межами України, створив рок-оперу "Парфумер" за мотивами популярного твору.

У західному театрі сенсаційною рок-оперою 90-х років ХХ сторіччя бродвейські критики визнали виставу "Рент", яка нагороджена п'ятьма преміями "Тоні". Автор п'єси, віршів та музики – Джонатан Ларсон отримав Пулітцерівську премію за цей твір. Лібрето рок-опери "Рент" створено за мотивами книги французького письменника Анрі Мюрже "Сцени з життя богеми", яка в свій час була покладена в основу опери Дж. Пуччіні "Богема". Головною дійовою особою у виставі є музика, оригінальна та різноманітна. В ній відчувається вплив пуччинівської партитури до "Богеми". Однією з особливостей цього твору є велика кількість пісень. У виставі звучить 32 пісні, одна з найкращих – фінальна пісня "Твої очі". Протягом вистави на сцені присутній ансамбль з п'яти музикантів (під керівництвом Тіма Вайля), які активно беруть участь у дії. Назва "Рент" має ширше значення, ніж "платня за квартиру": брати в рент, напрокат, у позику і таке інше. Отже, "Рент" – це сцени з життя сучасної нью-йоркської богеми, що мешкає у районі Іст-Вілледж. Життя цієї талановитої і страждаючої молоді сповнене смутком, коханням, надією, смертю від СНІДу. Ларсон зображує декілька персонажів, які вмирають від цієї хвороби. Одна з головних героїнь – наркоманка Мімі, в яку закоханий композитор та поет Раджер, також хворий на СНІД, вмирає наприкінці вистави. Смерть Мімі – одна з емоційних вершин цього талановитого твору. Взагалі "Рент" – це персонажі різного кольору шкіри, молоді "хіпові", серед яких є і закоханий трансвестит, і лесбійська пара, всі вони борються за життя, прагнуть мати право на щастя. Ця рок-опера сьогодні одна з найпопулярніших на Бродвеї за всю історію існування жанру.

На думку деяких дослідників, такі великі музично-драматичні форми, як рок-опера не є основним напрямком в рок-музиці. Велика форматність "вбиває безпосередність і імпровізаційність музики, оскільки вона потребує жорстких рамок, сценарію, драматургії, сюжету і є нав'язуванням європейських культурних стереотипів цієї музики. В наш час рок-опера практично не існує, вона себе майже вичерпала хоча час від часу здійснюються спроби її реанімації" [5,241]. Ми переконані, що рок-опера навпаки останніми десятиліттями набуває популярності, завдяки успішним рок-виставам, таким, як, наприклад, американський "Рент", французький "Моцарт", російський "Парфумер", українська "Біла ворона" та інші. Не варто забувати, що постмодерністську сучасність характеризує акцентування інтересу на музично-театральних жанрах, домінування "видовищецентризму" (М. Хренов), тому, що структура художніх потреб глядацької аудиторії змістилась в бік видовищних мистецтв, зокрема до такого жанру, як "рок-опера". Електронна рок-музика у поєднанні з традиційним оркестром, ритміка та різноманітні спецефекти перетворюють рок-оперу в один з найвидовищніших сценічних жанрів. Про це свідчать і широкий інтерес глядачів, наприклад, до Театру О. Рибникова, на кону якого йдуть мюзикли і рок-опери, Театру рок-опери у Санкт-Петербурзі, окремим музично-театральним проектам, які можна побачити на різних майданчиках у столиці України. Вплив рок-мистецтва як складової рок-вистави на глядача – і передусім на молодіжну аудиторію – надзвичайно потужний. Відродження національної гідності, виховання патріотизму, відчуття народної єдності – актуальні питання сьогодення під силу вирішити і засобами мистецтва, зокрема рокового. Потужний мистецький потенціал в нашій країні для цього є. На часі відкриття в столиці свого стаціонарного Театру мюзиклу і рок-опери. Впевнені, спонсори і меценати для цього важливого мистецького проекту знайдуться.

Висновки. Рок-опера – це синтетичне мистецтво, народжене поєднанням театру та естради, яке спирається на пісню; рок – це не просто музичний рух, це молодіжна культура, засіб спілкування молоді; обов'язкова участь техніки у процесі створення і реалізації твору формує "новий самоцінний

тип естетичного переживання"; використання електронного інструментарію рок-музики перетворює рок-оперу в один з найвидовищніших і наймасовіших популярних сценічних жанрів, особливо серед молодіжної аудиторії; незважаючи на жанрову близькість рок-опери та мюзиклу, між ними існує суттєва різниця, яка розкривається в особливостях стилістичних атрибутів зазначених жанрів; подальша еволюція рок-опери відбувалася, з одного боку, по лінії театралізованих естрадних вистав, створених самими рок-колективами, а з іншого – по лінії створення вистав для музичних театрів; "першопроходцями" у створенні та популяризації рок-опер були автори і виконавці з різних країн.

Література

1. Бідусенко С. Рок-опера: вперед і з піснею?! Ні, з музикою! / С. Бідусенко // Музика. – 1993. – № 3. – С. 8–9.
2. Бубырь Н. В. Філософія рок-культури (к постановке проблемы) / Н. В. Бубырь // Людина, культура, техніка в новому тисячолітті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 квіт. 2004 р., Харків / Нац. аерокосміч. ун-т ім. М. С. Жуковського "ХАІ". – Харків : Вид. центр "ХАІ", 2004. – С. 12–15.
3. Журбин А. Как это делалось в Америке / Александр Журбин. – Москва : Захаров, 1999. – 288 с.
4. Комлікова А. В. Українська рок-опера: традиції та аспекти розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 / Комлікова Анастасія Вікторівна ; НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Київ, 2016. – 18 с.
5. Коротков С. История современной музыки / С. Коротков – Киев : Продюсер. центр "LAV – Studio" : ТОО ЦУН "КИЙ", 1996. – 292 с.
6. Манько С. Б. Мюзикл і рок-опера в українському соціокультурному просторі / С. Б. Манько // Культура України : зб. наук. пр. / за ред. В. М. Шейка ; Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2012. – Вип. 39. – С. 268–276.
7. Палкіна І. І. Жанроутворення у рок-мистецтві: міжвидові та внутрішньовидові взаємодії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 / Палкіна Ірина Ігорівна ; НАКККіМ. – Київ, 2017. – 16 с.
8. Рибчинський Ю. Рок-опера: молодша сестра мюзиклу / Ю. Рибчинський // Музика. – 1993. – № 5. – С. 26–27.
9. Шельгин А. А. Рок-опера / А. А. Шельгин // Музыкальный энциклопедический словарь / гл. ред. Г. В. Келдыш. – Москва, 1990. – С. 468.
10. Шпаковська В. Г. До питань інтерпретації історичної теми у жанрі сучасного музично-драматичного театру "рок-опера" / В. Г. Шпаковська // Сучасне мистецтво : наук. зб. / ІПСМ АМУ. – Київ, 2005. – Вип. 2. – С. 167–176.
11. Knapp R. The American musical and the Performance of Personal Identity / Raymond Knapp. – Princeton : Princeton University Press, 2006. – 361 p.
12. Kot G. What happened to the rok-opera [Electronic resource] / Greg Kot. – Mode of access: <http://www.bbc.com/culture/story/20140523-what-happened-to-the-rock-opera>. – Title from the screen.

References

1. Bidusenko, S. (1993). Rock opera: forward and with the song ?! No, with music! *Muzyka*, 3, 8–9 [in Ukrainian].
2. Bubyir, N. V. (2004). Philosophy of rock culture (to the formulation of the problem). Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Human, culture, technology in the new millennium". (pp. 12–15). *Harkiv: Vyd. centr "XAI"* [in Ukrainian].
3. Zhurbin, A. (1999). How it was done in America. *Moscow: Zaharov* [in Russian].
4. Komlikova, A. V. (2016). Ukrainian rock opera: traditions and aspects of development. Extended abstract of candidate's thesis. *Kyiv* [in Ukrainian].
5. Korotkov, S. (1996). The history of modern music. *Kiev: Prodyuserskiy tsentr "LAV – Studio" : TOO TSUN "KIY"* [in Russian].
6. Manko, S. B. (2012). Musical and rock opera in the Ukrainian socio-cultural space. *Kultura Ukrainy*. (Issue 39), (pp. 268–276). *Kharkiv* [in Ukrainian].
7. Palkina, I. I. (2017). Genre creation in rock art: interspecific and intraspecific interactions. Extended abstract of candidate's thesis. *Kyiv* [in Ukrainian].
8. Rybchynskiy, Iu. (1993). Rock opera: younger sister of the musical. *Muzyka*, 5, 26–27 [in Ukrainian].
9. Shelygin, A. A. (1990). Rock opera. *Muzykalnyiy entsiklopedicheskiy slovar*. (p. 468). *Moscow* [in Russian].
10. Shpakovska, V. H. (2005). To the questions of interpretation of the historical theme in the genre of the modern music and drama theater "rock opera". *Suchasne mystetstvo*. (Issue 2), (pp. 167–176). *Kyiv* [in Ukrainian].
11. Knapp, R. (2006). *The American Musical and the Performance of Personal Identity*. *Princeton: Princeton University Press* [in English].
12. Kot, G. (2014). What happened to the rok-opera. Retrieved from <http://www.bbc.com/culture/story/20140523-what-happened-to-the-rock-opera> [in English].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2017 р.